

УДК 321.01:[321.728:342.511.1](84)“1985/1993”

АТИПОВІСТЬ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРАВЛІННЯ В БОЛІВІЇ (1985–1993 РР.)

Ігор Осадчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Розглянуто сучасну методика визначення систем державного правління у рамках республіканської форми державного правління. Проаналізовано особливості функціонування інституту непрямих виборів президента у Болівії впродовж 1985–1993 рр. Президентську систему правління в Болівії в 1985–1993 рр. визначено як атипову.

Ключові слова: система державного правління, президенталізм, атиповість, непрямі вибори президента, постелекторальна угода, Болівія.

Політична практика демонструє, що у рамках республіканської форми державного правління функціонують/функціонували такі президентські системи державного правління, які формально і/чи фактично відрізняються/відрізнялися від традиційних/типових президентських. При цьому індикаторами розрізнення типових й атипових президентських систем державного правління можуть бути вкрай варіативні чинники політичного процесу та міжінституційних відносин. Метою статті є визначити те, чи особливості інституту непрямих виборів президента у Болівії впродовж 1985–1993 рр. зумовлювали атиповість президентської системи правління.

Теоретико-методологічною основою запропонованого дослідження обрано неонституціоналізм і його варіативні типи й парадигми. Їх поєднання дало змогу виробити цілісне уявлення про атиповість формату президенталізму на підставі такого його індикатора, як інститут непрямих виборів президента.

Атипові президентські системи державного правління або окремі аспекти політичного процесу та міжінституційних відносин, які прямо чи опосередковано вказують на атиповість президентських систем правління у рамках республіканської форми державного правління, проаналізовано у працях таких авторів, як А. Валенсуела [1; 2], О. Зазнаєв [3], Х. Лінц [4], Р. Майорга [5], К. Меса Хісберт [6], М. Сентельяс [7], Х.А. Чейбуб [8] тощо.

Однією з найапробованіших методик визначення конституційних і політичних систем державного правління, наприклад, у рамках республіканської форми державного правління є методика Р. Елгі [9]. У дослідженні ми використовуємо модифікацію типології систем державного правління Р. Елгі, розроблену українським дослідником В. Литвином, який визначає: а) президенталізм (президентську систему правління) – як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено – систему державного правління), якій властива посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента й інституту кабінету/адміністрації президента (навіть можливо прем'єр-міністра), члени яких колективно відповідальні винятково перед президентом (водночас члени кабінету чи адміністрації президента можуть бути й індивідуально відповідальними перед парламентом/провідною палатою парламенту (легісла-

турою), однак це не має дефінітивного впливу та значення на структурування системи державного правління); б) парламентаризм (парламентську систему правління) – як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено – систему державного правління), за якої президент отримує свої повноваження на підставі непрямого (невсенародного) вибору (наприклад, у легіслатурі), а прем'єр-міністр й урядовий кабінет колективно відповідальні винятково перед легіслатурою (водночас члени уряду, крім прем'єр-міністра, можуть бути індивідуально відповідальними також перед президентом і легіслатурою, однак це не має дефінітивного значення й впливу на структурування системи державного правління); в) напівпрезиденталізм (напівпрезидентську систему правління) – як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено – систему державного правління), якій властиві посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента, а також інститут прем'єр-міністра й урядового кабінету, що обов'язково колективно відповідальні хоча б перед легіслатурою (водночас прем'єр-міністр та урядовий кабінет можуть бути одночасно колективно відповідальними і перед парламентом, і перед главою держави; ба більше, міністри урядового кабінету можуть бути індивідуально відповідальними перед парламентом і/чи президентом, але це не має жодного дефінітивного значення та впливу на структурування системи державного правління), а також притаманний процес суміщення або дуалізації виконавчої влади, з одного боку, президентом (обов'язково як главою держави), а з іншого – прем'єр-міністром (обов'язково як главою уряду) та урядом/урядовим кабінетом [10, с. 5; 11, с. 7].

У Болівії в 1985–1993 рр. діяла Конституція 1967 р. Згідно з ст. 90 Конституції 1967 р., якщо на всенародних виборах жоден із кандидатів на посаду президента не отримав абсолютної більшості голосів, то Конгрес обирав главу держави з-поміж трьох кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування. Якщо після першого туру голосування в парламенті жоден із кандидатів не отримував абсолютної більшості голосів, відбувався другий тур голосування, в якому брали участь лише два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі. Якщо голоси розділялися порівну, голосування проводилось доти, поки один із кандидатів не отримав абсолютної більшості голосів [12]. Отож у 1985–1993 рр. у разі, коли на всенародних виборах жоден із кандидатів на посаду президента не набирав абсолютної більшості голосів, то Конгрес (парламент) обирав главу держави з-поміж трьох кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування.

До 1979 р. депутати парламенту незмінно обирали кандидата, який набрав найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування. Упродовж 1979–1993 рр. загальні вибори президента проводилися в країні п'ять разів, і на жодних переможцю не вдавалося отримати абсолютну більшість «народних» голосів, тому Конгресу доводилося обирати главу держави з трьох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів за результатами всенародного голосування [6, с. 51]. У цей період, як зазначає Р. Майорга, основою болівійської системи була політика коаліцій: президент обирався парламентом на підставі постелекторальних міжпартійних угод, які забезпечували і підтримку більшості Конгресу, і згоду між законодавчою та виконавчою владою [5]. А. Валенсуела стверджує, що «президент, обраний Конгресом, – це такий президент, який знає і ціну, і важливість компромісу з політичними опонентами, а також добре обізнаний із необхідністю збереження життєздатних коаліцій у парламенті» [1, с. 13]. Крім того, на думку А. Валенсуели, факт обрання президента Конгресом послужив стимулом до формування дієздатних коаліцій більшості [1, с. 13].

У 1979 р., порушивши норми Конституції, законодавці перервали вибори після п'ятої спроби обрати президента, прийняли рішення призначити тимчасовим президентом голову Сенату В. Гевару, доручивши йому через рік провести нові вибори. Проте через 85 днів В. Гевара був усунутий із посади [6, с. 51]. Внаслідок державного перевороту 1980 р. президентом став генерал Л. Гарсія Меса. У 1982 р. військова влада під тиском громадянського суспільства прийняла рішення скликати Конгрес, обраний у 1980 р., для виборів президента з трьох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів за результатами всенародного голосування. Парламентарії проголосували за Е. Сілес Суасо, який переміг із відносною перевагою ще в 1980 р. [6, с. 51]. Кандидатуру Е. Сілес Суасо на посаду президента на виборах 1980 р. висунув політичний блок лівих партій «Демократична та Народна єдність» (UDP). До складу UDP входили такі партії: Лівий революційний націоналістичний рух (MNRI), Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR), Комуністична партія Болівії (PCB), Народний рух за національне звільнення (MPLN), Соціалістична партія (PS), Робітничавангардна партія (VO). Адміністрація Е. Сілес Суасо не мала підтримки більшості в парламенті. Конгрес був контрольований опозиційною коаліцією Націоналістичної демократичної дії (ADN) та Революційного націоналістичного руху (MNR) [13, с. 163]. Опозиція заблокувала всі урядові ініціативи, зокрема відхиляла законопроекти, вимагала усних доповідей та інтерпеляції міністрів [14, с. 58]. Отож виникла ситуація виконавчо-законодавчого протистояння та відсутності легітимності виконавчої влади [15, с. 65].

У 1985 р. Е. Сілес Суасо ініціював проведення дострокових президентських виборів, за результатами яких В. Пас Естенсоро був обраний президентом країни у парламенті (за результатами всенародного голосування В. Пас Естенсоро посів друге місце). Такий крок пояснювався різким неприйняттям фігури У. Бансера з боку різних політичних кіл і значної частини населення, які не бажали бачити на чолі держави одного з найжорстокіших диктаторів в історії країни [6, с. 51–52]. У 1985 р. обраний президентом В. Пас Естенсоро уклав з У. Бансером «Пакт щодо захисту демократії», що забезпечило йому парламентську більшість і стабільний уряд [6, с. 53]. Була сформована парламентська коаліція у складі Революційного націоналістичного руху (MNR) та Націоналістичної демократичної дії (ADN). Зауважимо, що всі п'ять кабінетів, які функціонували впродовж президентства В. Пас Естенсоро (1985–1989), створено тільки з представників MNR (табл. 1).

Таблиця 1

Урядові кабінети в Болівії (1985–1993) [16, с. 51–54, 73, 199]

Президент/кількість кабінетів/період функціонування кабінетів	Партія президента	Партійний склад коаліції	Партійний склад кабінетів	Кількість місць коаліції у палатах парламенту	
				Палата депутатів	Сенат
В. Пас Естенсоро, 1–5 (1985–1989)	MNR	MNR+ADN	MNR	84	26
Х. Пас Самора, 1 (1989–1993)	MIR	MIR+ADN	MIR+ADN	71	16

У 1989 р. Конгрес після укладення «Патріотичної угоди» між У. Бансером (ADN) і Х. Пас Саморою (Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR)) обрав останнього президентом країни абсолютною більшістю голосів (за результатами всенародного голосування Х. Пас Самора посів третє місце) [6, с. 52]. Цікаво, що MIR був заснований

у 1971 р. для того, щоб протистояти військовій диктатурі У. Бансера (1971–1978). В обмін на підтримку ADN свого президентства Х. Пас Самора погодився на формування коаліційного уряду (у складі MIR та ADN); віце-президента від Християнсько-демократичної партії (PDC) Л. Оссіо; створення комітету Патріотичної угоди (на чолі з У. Бансером); підтримку кандидатури У. Бансера на президентських виборах 1993 р. [7, с. 12].

Як зазначає М. Сентельяс, парламентаризація президенталізму в Болівії впродовж 1985–1993 рр. характеризувалася поєднанням формальних інститутів і неформальних практик, основними рисами яких були такі:

1) пропорційна виборча система/система закритих списків, що застосовувалась на парламентських виборах. У рамках цієї системи президент очолював список однієї з партій, які брали участь у виборах (голосування за президента було автоматичним голосуванням за партійний список) [7, с. 10]. Фактично протягом 1980-х і на початку 1990-х рр. виборча система сприяла зміцненню моделей внутрішньопартійної конкуренції та створенню коаліцій, проте ця система мала багато недоліків і була схильна до фальсифікацій і маніпуляцій. Болівійські реформи виборчих систем 1986, 1991 рр. характеризувалися короткостроковими розрахунками та непередбачуваними реакціями на політичний тиск. Крім того, керівництво партій не мало достатньо досвіду і не здатне було розробити послідовну стратегію проведення реформ. Результатом було те, що вибори в 1985 і 1989 рр. були проведені з використанням різних виборчих формул. Формула Д'Ондта, введена в 1956 р., була замінена у 1986 р. так званим подвійним коефіцієнтом участі та розподілу місць, що перешкоджало доступу малих (за розміром) партій до Конгресу. У 1989 р. чергова поправка ввела в дію формулу Сент-Лагю для президентських і парламентських виборів 1993 р., яка, своєю чергою, сприяла тому, що малі партії були представлені в Конгресі [17];

2) вибори президента в Конгресі (якщо на всенародних виборах жоден із кандидатів на посаду президента не отримав абсолютної більшості голосів). Президент обирався парламентом на основі постелекторальної угоди, відповідно, забезпечуючи підтримку більшості та сумісність виконавчої та законодавчої влади [7, с. 10];

3) неформальні напівконсоціативні норми, які сприяли формуванню постелекторальної коаліції («пакти») [7, с. 10]. Болівійські партії намагалися довести до максимуму частку голосів, відданих за них, але вони не розраховували на те, що народне голосування буде останньою сходинкою арбітражу. Вони швидше спрямовували свою увагу на постелекторальну угоду, на основі якої визначалося, які ж політичні партії фактично будуть мати більшість у Конгресі та формуватимуть уряд. Панівною моделлю була така: скоординована коаліція Конгресу й уряду, яка посилювала стабільність виконавчої влади [17].

Тож атиповість президентської системи правління в Болівії впродовж 1985–1993 рр. полягала в тому, що за результатами виборів 1985 і 1989 рр. у парламенті президентами були обрані кандидати (у 1985 р. – В. Пас Естенсоро; у 1989 р. – Х. Пас Самора), які за результатами всенародного голосування посідали відповідно друге і третє місце. Цьому сприяли постелекторальні (після всенародного голосування) угоди («пакти») між політичними партіями, які формували двопартійні коаліції в Конгресі. Отже, постелекторальні (після всенародного голосування) угоди («пакти») у 1985 і 1989 рр. не підтримали всенародного вибору президента, а обрали главою держави кандидата, який задовільняв партійні/коаліційні інтереси. У подальших дослідженнях проаналізуємо інші атипові системи державного правління у рамках республіканської форми державного правління.

Список використаної літератури

1. Valenzuela A. Latin America: Presidentialism in Crisis. *Journal of Democracy*. 1993. Vol. 4. No. 4. P. 3–16.
2. Valenzuela A. Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy*. 2004. Vol. 15. No. 4. P. 5–19.
3. Зазнаев О. Атипичные президентские и полупрезидентские системы. Ученые записки Казанского государственного университета. Серия: «Гуманитарные науки». 2005. Т. 147. Кн. 1. С. 54–69.
4. Linz J., Valenzuela A. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? *The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives*. Johns Hopkins University Press, 1994. P. 3–87.
5. Mayorga R.A. Presidencialismo parlamentario y gobiernos de coalición en Bolivia. Lanzaro J. Tipos de presidencialismo y coaliciones políticas en América Latina. Buenos Aires: Clacso, 2001. P. 101–135. URL: <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/lanzaro/mayorga.pdf> (Last accessed: 18.10.2018).
6. Меса Хисберг К.Д. Президентское правление в Боливии: между силой и законом (сокращенный вариант). М.: ИЛА РАН, 2006. 264 с.
7. Centellas M. From “Parliamentarized” to “Pure” Presidentialism: Bolivia after October 2003. *The Latin Americanist*. 2008. Vol. 52. No. 3. P. 5–30.
8. Cheibub J.A. *Presidentialism, parliamentarism, and democracy*. Cambridge University Press, 2007. 202 p.
9. Elgie R. A Fresh Look at Semipresidentialism: Variations on a Theme. *Journal of Democracy*. 2005. Vol. 16. No. 3. P. 98–112.
10. Литвин В. Атрибути та різновиди напівпрезидентської системи правління в Європі: інституційно-процесуальний і політично-поведінковий аспекти: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 636 с.
11. Литвин В., Романюк А. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22: «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін». Вип. 20: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 3–12.
12. Constitución Política de la República de Bolivia Sancionada el 2 de febrero de 1967. URL: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia1967.html> (Last accessed: 18.10.2018).
13. Gamarra E.A., Malloy J.M. *Revolution and Reaction: Bolivia, 1964–1985*. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1988. 256 p.
14. Fernández Saavedra G. *Bolivia en el Laberinto de la Globalización*. La Paz: Instituto Prisma, Plural Editores, 2004. 228 p.
15. Carvajal Donoso H. *Experiencias en la Selección de Candidatos uninominales: El Ejemplo del MIR. Opiniones y Analisis: Elecciones Legislativas: Diputados uninominales*. 2002. No 58. P. 33–87.
16. Muñoz-Pogossian B. *Electoral Rules and the Transformation of Bolivian Politics: The Rise of Evo Morales*. Palgrave Macmillan US. 2008. 240 p.
17. Боливия: Реформа избирательной системы в Латинской Америке. URL: <http://aceproject.org/ace-ru/topics/es/esy/boliviya-reforma-izbiratelnoi-sistemy-v-latinskoi-amerike> (дата звернення: 18.10.2018).

**THE ATYPICALITY OF THE PRESIDENTIAL SYSTEM
OF GOVERNMENT IN BOLIVIA (1985–1993)**

Ihor Osadchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article is devoted to analyzing the modern method to the definition of systems of government within the framework of a republican form of government. The author analyzed the peculiarities of functioning of the institute of indirect presidential elections in Bolivia (in 1985–1993). The author determined the presidential system of government in Bolivia (in 1985–1993) as atypical.

Key words: system of government, presidentialism, atypicality, indirect presidential elections, post-electoral pacts, Bolivia.